

Коли ще звірі говорили

Про книгу

Відомий український письменник І.Я. Франко написав низку чудових поезій та оповідань для дітей, поему «Лис Микита», а також оповів чимало казок, найкращі з яких увійшли до збірки «Коли ще звірі говорили», вперше виданої 1903 року у Львові. Ця книжка не менш цікава сучасним дітям, ніж нашим прабабусям. Прочитавши її, ви й самі в цьому переконаєтеся. Для широкого кола читачів.

Мама Гурка

КОМИШЕ ЗА ТОКОРНИК

БОГДАНОВА ШКОЛА

© Видавництво "НК-Богдан"

ISBN 978-966-10-7626-5

Іван Франко

КОЛИ ЩЕ ЗВІРІ ГОВОРИЛИ

КАЗКИ ДЛЯ ДІТЕЙ

ПЕРЕДМОВА

Отсі байки¹, що зібрані в тій книжечці, то старе народне добро. Багато такого ви почуєте в устах наших бабусь та дідів, а мало хто й подумає про те, що, оповідаючи ті байки, ми повторяємо тільки те, що перед тисячами літ повидумували мудрі люди в Вавилоні, в Єгипті, в Індії та в Греції. Тільки недавно вчені мужі, повіднаходивши стародавні книжки тих народів та порівнявши їх із нашими народними байками та казками, дійшли до погляду, що те, чим нині так любуються наші діти, було колись впливом мудрості царів, звіздарів та патріархів. Наша нинішня байка і казка — се та сама Попелюшка, що заклята живе в брудній одежі, в душній кухні, але на правду вона царівна родом із високого, блискучого замку.

Бажаючи вибрати для наших дітей книжечку щонайкращих казок різних часів і народів, я зупинився поперед усього на тих, де оповідається про самих звірів. Вони найбільше відповідають смакові дітей від 6 до 12 літ, заставляють їх сміятися і думати, розбуджують їх цікавість та увагу до явищ природи, але не розбуркують молоду фантазію дивоглядними образами заклятих замків, царів, розбійників, драконів та демонів, не тривожать молодого чуття страшними трагічними пригодами та незрозумілими для дітей відносинами обох полів². Я бажав би, щоб наші діти в інтересі здорового і морального розвою якнайдовше витали фантазією в тім світі простих характерів і простих відносин, у світі, де все видно ясно і симпатії не потребують ділитися. Звідси вони винесуть перші і міцні основи замилювання до чесноти, правдомовності і справедливості, а надто любов до природи і охоту придивлятися близько її творам, прислухатися її таємній мові, чути себе близькими до неї, підглядати, а далі й просліджувати її великі загадки...

¹ Байки — тут казки. На Прикарпатті як у часи І. Франка так і досі в народному мовленні поняття «байка» і «казка» не розрізняються.

² Відносинами обох полів — тут: обидвох стáтей.

ОСЕЛ І ЛЕВ

Був собі раз Осел. Забагато йому стало праці і батогів у господаря.

«Давай, — думає, — втечу в ліс і буду жити на волі! Буду собі пастися по лісі, і хто мені що зробить?»

І, не думавши довго, втік від господаря, та й у ліс. Добре йому там. Пасеться, де хоче, не робить нічого, ніхто його не б'є — відколи жие, ще такого добра не зазнав. Аж раз дивиться, йде Лев, страшний-престрашний, та й просто на нього.

«Ну, — думає собі Осел, — аж тепер уже по мні буде!»

Але поки Лев дійшов до нього, він якось трохи отямився і поміркував собі:

«Ану, може, я його деяк здурю?»

Та й як стояв, бух на землю, ляг собі і лежить, мов і гадки не має. Надходить Лев і кричить уже здалека:

— Ей, ти, хто ти там? Як ти смієш лежати? Чому не встанеш і не поклонишся мені?

А Осел мов і не чує. Лежить собі та тільки довгими вухами клапає.

Надійшов Лев і знов кричить:

— Зараз устань і поклонися мені!

— А хто ж ти такий? — питає Осел.

— Ти ще й питаєшся?! — кричить грізно Лев. — Хіба ти не знаєш, що я Лев, над усіми звірами цар?

Осел, не встаючи, підвів голову і витріщив на нього очі.

— І що ти за дурниці балакаєш? — промовив він. — Ти цар над усіма звірами? Хто тобі се сказав? Маєш то на письмі? Хто тебе обирав на царя? Ну, говори!

Лев став, мов чолом о стіну стукнувся.

— Хто мені се сказав? Та всі мені се кажуть, що я над звірами цар. Хіба ж се неправда?

— Певно, що неправда. Не може тому бути правда, бо цар над усіма звірами не хто, а я.

— Ти? — здивувався Лев. — А ти хіба маєш се на письмі?

— Певно, що маю! Ади подивися ось тут!

І він устав на рівні ноги і, обернувшись задом до Льва, показав йому своє заднє копито, на яким була прибита новісінька блискуча підкова.

— Бачиш? Се моя царська печать. Якби ти був цар, то й ти би мав таку.

— Ото диво! — промовив Лев. — А я про те й не подумав ніколи. Мабуть, твоя правда. Але стій! Давай будемо трібуватися¹. Ходімо в ліс, хто за годину наловить більше звірів, той буде правдивий цар.

— Добре, нехай і так буде, — промовив Осел, і з тим розійшлися.

Лев побіг по лісі; бігав, бігав: тут злапав² серну, там зайчика, там знов якусь звірину — за годину мав уже щось п'ять чи шість штук. Бере те все і волоче до Осла.

А Осел тим часом що робить? Пішов собі на широку поляну, де сонечко ясно світило, і насеред луки кинувся на землю, ноги геть відкидав, очі зажмутив, язик висолопив на півліктя — сказав би хто: згинув та й згинув. А понад поляною все яструби літають, ворони, кані, сороки, галки, всяка погана птиця. Бачать вони, лежить неживий Осел, та й усі гурмою³ до нього. Зразу здалека заскакували, а там бачать, що не рушається⁴, то й почали по нім скакати, дзьобати його язик та очі. А Осел нічого, тільки як котра пташина надто близько надлізе, а він клап її зубами або стук її ногою, вб'є та й ховає під себе, та так хитро, що другі⁵ й не бачать. Не минула година, а він уже надушив їх з півкопи⁶. Тоді схопився на ноги, як не стреплеться⁷, як не рикне, а птахи всі врозтіч. Осел забрав усю побиту пташню та й несе на те місце, де мали зійтися зі Львом. Приходить, а Лев уже там.

— Ну, що, — каже до Осла і показує йому свою здобичу, — бачиш, кільки я наполоював?

— Ну, та й дурний же ти, небоже, — каже Осел і копнув його звірів ногою. — Таких звірів я міг би був наловити зо дві копи. Та що вони варті! А ти подивися на моїх! Я тільки таких ловив, що в повітрі літають. Ану, поспробуй ти!

— Ні, я такої штуки не втну, — відповів Лев. — Аж тепер бачу на правду, що ти над звірами цар, а не я! Вибачай мені, що я так нечемно говорив з тобою!

— А видиш! — промовив гордо Осел. — Завше треба бути чемним, бо ану ж наскочиш на старшого від себе, а тоді що буде? От і тепер я міг би тобі зараз за кару зробити смерть, але вибачаю тобі, бо ти з

дурноти се зробив, а не зі злої волі. Іди ж тепер і пильнуйся на другий раз!

І Лев пішов, похнюпившись та підібгавши хвіст, немовби хто вилляв на нього бочку зимної-презимної води. Чи близько, чи далеко, здибає в лісі Вовчика-братика.

— Здорові були, найясніший царю! — каже Вовк і кланяється низенько.

— Ет, іди, не смійся з мене! — каже сумно Лев. — Який я тобі цар?

— Як то ні? — скрикнув Вовк. — Хто ж би смів інакше казати?

— Мовчи, братику, — шептом говорить до нього Лев. — Тут недалеко є правдивий цар. Як почує, біда буде і тобі й мені.

— Правдивий цар? — дивувався Вовк. — Що за диво? Який же тут є правдивий цар, крім тебе?

— Є, є! — з перестрахом шептав Лев. — Я сам його бачив. Там такий страшний! А що за сила! Навіть тих звірів ловить, що в повітрі літають. Богу дякую, що мене живого пустив.

— Ну, що ти говориш! — дивувався Вовк. — Диво дивне! Знаю сей ліс не віднині, але ніяк не придумаю, хто би се міг бути. Як же виглядає той новий цар?

— Одно слово — страшний! — говорив Лев. — Вуха отакі, голова, як коновка, а на задній нозі царська печать.

Ніяк не вгадаю, хто се може бути? — клопотався Вовк. — Знаєш що, ходи покажи мені його!

— Я? Нізащо в світі! — скрикнув Лев. — Досить уже раз страху наївся.

— Та ходи-бо! Чого боятися? — заохочував Вовк. — От знаєш що, прив'яжи себе своїм хвостом до мого, сміліше нам буде йти!

— Про мене, — каже Лев, — нехай і так буде.

Зв'язалися оба хвостами до купи та й пішли. Вийшли на горбик над полянку, що на ній пасся Осел. Лев зупинився, зазирає та й шепоче до Вовка:

— Ось він! Ось він! Подивися!

Обертається Вовк, зазирає та й як не крикне:

— Дурний Льве, таж се Ослисько! — А Львові причулося, що то новий цар уже близько, як не злякається та в ноги! Через пеньки, через ярки що було духу! Дер⁸, дер, далі втомився, став та й озирнувся.

— А що, Вовче, близько вже той новий цар?

Але Вовк тільки язик вивісив. Як був прив'язаний до львиного хвоста, так і волікся за ним усю дорогу і давно вже й духа спустив.

— А видиш, — каже до нього Лев, — ти казав, що новий цар не страшний, а як побачив його близько, то з самого страху помер!

СТАРЕ ДОБРО ЗАБУВАЄТЬСЯ

Ходив собі Вовчик-братик по лісі, ходив, та й надібала його тяжкая пригода. Побачили його ловці-молодці та й почали за ним гнатися. Тікав Вовчик лісом, лісом, а далі прийшлося вибігти на биту дорогу. А дорогою в тій хвилі йшов з поля чоловік з мішком і ціпом. Вовк до нього:

— Дядечку, голубчику! Змилуйся надо мною, сховай мене в мішок! За мною ловці-молодці гонять, хотять мене віку збавити⁹.

Змилувався чоловік, сховав Вовка в мішок, завдав собі на плечі та й несе. Надбігають ловці-молодці.

— А не бачив ти, чоловіче, Вовчика-братика? — питають.

— Ні, не бачив.

От вони й погнали далі. А коли вже їх не було видно, Вовк із міха обзивається:

— А що, пішли вже мої гонителі?

— Пішли.

— Ну, тепер випусти мене на волю!

Чоловік розв'язав мішок і випустив Вовчика-братика на волю! А той і говорить:

— Ну, чоловіче, тепер я тебе з'їм.

— Ей, Вовчику, Вовчику! Я тебе з такої біди вирятував, а ти мене з'їсти хочеш!

— А що, чоловіче! Се так у світі ведеться: старе добро забувається.

Видить чоловік, що діло погане, і говорить:

— Ну, коли так, то ходімо далі! Здаймося на суд. Коли суд скаже по-твойому, то нехай по-твойому й буде: з'їси мене.

Пішли далі. Здибають стару Кобилу. Чоловік до неї й говорить:

— Будь ласка, Кобило-матусю, розсуди нас. Отсе я вирятував Вовчика-братика з тяжкої пригоди, а він хоче мене з'їсти.

І розповів їй усе, як було. Кобила подумала-подумала та й мовить:

— Вовкова правда, чоловіче! Я жила у господаря дванадцять літ, робила на нього із усеї сили, привела йому десятеро лошат, а тепер, коли я постарілася і до роботи стала неспосібна, він узяв та й вигнав мене на голе поле, щоб мене вовки з'їли. Отес вже тиждень я тут днюю і ночую і жду не дождуся, поки придуть вовки й розідруть мене. Так-то, дядьку, старе добро забувається.

— А бачиш, моя правда! — крикнув Вовк.

Засумувався чоловік і почав просити Вовка, щоби пошукати їм іще другого суду. Вовчик пристав на се. Ідуть-ідуть, надибали старого Пса. Чоловік і до нього обертається зі своїм ділом. Розповів йому все, як було. Пес подумав-подумав та й повідає:

— Ні, чоловіче, Вовкова правда. Ось послухай, як зо мною було. Служив я господареві двадцять літ, пильнував його дому і худоби, а коли постарівся і голосу в мене не стало, він вигнав мене з обійстя, і ось я тепер блукаю без захисту. Забувається старе добро, се свята правда!

— Бачиш, на моє виходить! — крикнув Вовк.

Засумував чоловік ще гірше і почав ще раз проситися у Вовка.

Позволь мені ще одного суду розпитати, а тоді вже роби зо мною, що хочеш, коли старого добра не пам'ятаєш.

— Добре.

Пішли вони, аж насупроти них Лисичка-се-стричка.

— Гей, Лисичко-сестричко! — кричить їй здалека чоловік і кланяється. — Зроби ласку, підійди ближче, розсуди нас обох з Вовчиком.

Наблизилася Лисичка, розповідає їй чоловік, що і як було. А Лисичка не вірить.

— Та не може сьому бути правда, чоловіче, аби Вовк, такий великий пан, та влізся в отсей мішок!

— Але ж правда! — крикнув Вовк.

— Ні, нізащо не йму віри! — уперлася при своїм Лисичка. Що вже чоловік божиться, що Вовчик запевняє, ні та й ні!

— Не можу сьому¹⁰ вірити, хіба мені доочне покажете, як се було.

— Що ж, се можна, — сказав чоловік та й розставив мішок так само, як тоді, коли саджав Вовка.

— Ось бач, як се було! — сказав Вовк і встромив голову в мішок.

— Як то, ти хіба тільки голову встромив? — спитала Лисиця.

Вовк уліз увесь у мішок.

— Ну, чоловіче, — промовила Лисиця, — тепер покажи мені, як ти його зав'язував?

Чоловік зав'язав.

— Ну, а тепер, чоловіче, покажи мені, як ти на тоці снопи молотив.

Чоловікові не треба було сього два рази казати. Як замахне ціпом, як почне луцтити по мішку! А Лисиця ще й примовляє:

— Ану, чоловіче, а як ти снопи перевертав?

Чоловік обернув мішок на другий бік та як уцідить Вовка по голові, та й забив його на смерть.

— Ну, чоловіче, — мовить Лисиця, — я тебе вирятувала від смерті. Що ж ти мені за се ударуєш?

— Дарую тобі, Лисичко-сестричко, мішок курей.

— Добре.

Пішла Лисичка-сестричка за чоловіком до села, стала собі за ворітьми, а чоловік пішов до хати курей шукати. Взяв мішок та й почав ловити курей, коли втім жінка надходить.

— А що се ти, чоловіче, робиш?

Розповів їй чоловік усе, що з ним було, і з якої пригоди вирятувала його Лисичка, і яку він їй обіцяв заплату.

— Богу дякувати, що ти живий і здоров, — мовить жінка. — А щоб Лисиці давати курей, на се я ніколи не пристану. Ліпше ти всади в мішок наших двох Песиків, Лиска та Рябка, та й дай Лисиці.

Подумав-подумав чоловік та й послухав жінки. Всадив Песиків до мішка, виніс за ворота та й мовить:

— На ж тобі, Лисичко-сестричко, отсей мішок курей! Візьми їх на плечі та й неси в ліс, а не розв'язуй близько села, щоб не розлетілися!

Взяла Лисичка мішок, несе-несе, двигає-двигає, далі сіла спочивати за селом на могилі та й думає собі:

«Дай загляну лишень, кільки там тих курей у мішку?»

Розв'язала мішок, та не встигла гаразд і заглянути, а з мішка як не вискочать Лиско і Рябко та за Лисицею. Лисиця втеки щодуху, ледво-не-ледво вскочила в ліс та в свою нору. Віддихнувши трохи з переполоху, почала сама з собою розмовляти:

— Ви, мої оченька, що ви робили, коли за мною ті погані собаки гнали?

— Ми пильно дивилися, щоб ти знала, куди від них найліпше тікати.

— А ви, мої ноженька, що робили?

— Ми бігли з усієї сили, щоби тебе собаки не могли догонити.

— А ви, мої вушенька, що робили?

— Ми уважно надслухували, чи не наближаються твої вороги.

— А ти, хвостище, що робив?

Хвостище розсердився, що Лисиця так неласкаво до нього заговорила, та й каже їй на злість:

— А я мотався сюди й туди, зачіпався то за пеньки, то за гіллячки, щоби тебе затримати, щоби тебе собаки зловили.

— А, то ти такий добрий! — крикнула Лисиця. — Геть мені з хати!

Та й за сим словом висунула хвіст із нори, ще й кричить:

— Гей, Лиско й Рябко, цу-цу! Нате вам Лисиччиний хвостик! Рвіть його!

А Лиско і Рябко немов на те й чекали. Вхопили Лисиччиний хвостик, як шарпнули та витягли цілу Лисичку з нори і тут її й розірвали.

ЛИСИЧКА І ЖУРАВЕЛЬ

Лисичка з Журавлем у велику приязнь зайшли, навіть десь покумалися. От Лисичка і кличе Журавля до себе в гості.

— Приходи, кумцю! Приходи, любочку! Чим хата багата, тим і погощу.

Іде Журавель на прошений обід, а Лисичка наварила кашки з молочком, розмазала тонесенько по тарілці та й поставила перед кумом.

— Живися, кумочку, не погордуй! Сама варила.

Журавель стук-стук дзьобом — нічого не спіймав.

А Лисичка тим часом лиже та й лиже кашку, аж поки сама всеї не з'їла. А коли кашки не стало, вона й мовить:

— Вибачай, кумочку, більше не маю вас чим гостити.

— Спасибі й за те, — пісним голосом промовив Журавель. — А ти б, кумонько, до мене завтра в гості прийшла!

— Добре, кумочку, прийду, чому не прийти, — мовить Лисичка.

На другий день приходить Лисичка, а Журавель наварив м'яса, бурячків, фасольки, картопельки, покрав усе те на дрібні шматочки, зложив у високе горнятко з вузькою шийкою та й поставив на столі перед Лисичкою.

— Живися, кумонько! Не погордуй, люба моя, — припрошує Журавель.

Нюхає Лисичка — добра страва! Встромляє голову до горнятка — не йде голова! Пробує лапою — годі витягнути. Крутиться Лисичка, за-скакує відси й відти довкола горнятка — нічого не порадить. А Журавель не дармує. Дзьоб-дзьоб у горнятко та й їсть собі шматочок за шматочком, поки всього не виїв.

— Вибачайте, кумонько, — мовить, випорожнивши горнятко, — чим хата багата, тим і рада, а більше на сей раз нічого не розстарав.

Розсердилася Лисичка, навіть не подякувала за гостину. Вона, бачите, думала, що на цілий тиждень наїсться, а тут прийшлося додому йти, облизня спіймавши¹¹. Відтоді й зареклася Лисичка з журавлями приязнь водити.

ЛИСИЧКА І РАК

Здибалася Лисичка з Раком. Стала собі, глядить на нього, як він помаленьку лізе, а далі давай над ним насміхатися.

— Ну, та й швидкий же ти, нема що мовити! Правдивий неборак! А скажи мені, Раче-небораче, чи то правда, що тебе раз у великодну п'ятницю по дріжджі послали, а ти аж за рік у великодну суботу з дріжджами прийшов та й ті насеред хати розілляв?

— Може, коли й правда була, — каже Рак, — а тепер дуже на брехню подобає.

— Овва! Значить, ти тепер прудкіший зробився?

— Прудкіший чи не прудкіший, а тобі на кпини не здатний. Коли хочеш знати, який я прудкий, то давай побиймося об заклад, що я швидше від тебе до того корчика добіжу.

— Що? що? що? — дивувалася Лисичка. — Ти хотів би зо мною об заклад бігати?

— Не тільки побіжу, а ще й тобі о один скок випередки дам¹² і швидше тебе при меті буду, — мовить Рак.

Побилися вони об заклад. Стала Лисичка о один скок поперед Рака, а Рак учепився їй кліщами за хвіст. Рушила Лисичка, біжить щодуху, аж курява здіймається. Добігла до мети та й кличе:

— А де ти, Раче?

Нічого не чути.

— Ну, Раче, де ти там? — ще раз кличе Лисичка та й обернулася хвостом до мети.

Отоді Рак пустився від її хвоста та й каже:

— Та осьде я! Давно вже жду на тебе аж троха поза мету забіг.

ЛИС І ДРОЗД

Ішов Кабан у Київ на ярмарок. Аж назустріч йому Вовк.

— Кабане, Кабане, куди йдеш?

— У Київ на ярмарок.

— Візьми й мене з собою.

— Ходи, кумочку.

Ішли, ішли, аж назустріч їм Лис.

— Кабане, Кабане, куди йдеш?

— У Київ на ярмарок.

— Візьми й мене з собою.

— Ходи, кумочку.

Ішли вони, йшли, аж назустріч їм Заєць.

— Кабане, Кабане, куди йдеш?

— У Київ на ярмарок.

— Візьми й мене з собою.

— Ходи, небоже.

Ось вони всі йдуть. Ішли, йшли, аж під ніч наскочили на яму, глибоку та широку. Кабан скочив — не перескочив, а за ним і всі інші по-скакали і всі разом у яму попадали. Що робити, мусять ночувати. Зголодніли вони, а вилізти нема куди, їсти нема чого. От Лис і надумав.

— Нумо, — говорить, — пісні співати. Хто найтонше голосом потягне, того ми й з'їмо.

От вони й затягли. Вовк, звісно, найгрубше: у-у-у! Кабан трохи тонше: о-о-о! Лис іще тонше: е-е-е! А Зайчик зовсім тоненько запищав:

i-i-i! Кинулися всі на бідолашного Зайчика, розірвали його та й з'їли. Та що там їм із того Зайця за ситість? Ще не розвиднілось гаразд, а вже всі вони такі голодні, що ледве дихають. Знов Лис загадує:

— Нумо пісні співати. Хто найгрубше голосом потягне, того ми й з'їмо.

Почали співати. Хотів Вовк тонесенько затягнути, та як не завис грубо: у-у-у! Тут кинулися на нього та й зараз його роздерли.

Лишилися ще два: Кабан і Лис. Поділилися вони Вовковим м'ясом. Кабан швидко з'їв свою часть, а Лис трошки з'їв, а решту сховав під себе. Минув день, минув другий, Кабан голодний, нема що їсти, а Лис усе в куточку сидить, витягає по шматочку Вовкового м'яса та й їсть.

— Що се ти, кумочку, їси? — питає його Кабан.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ